

IV. RECENZJE I POLEMIKI

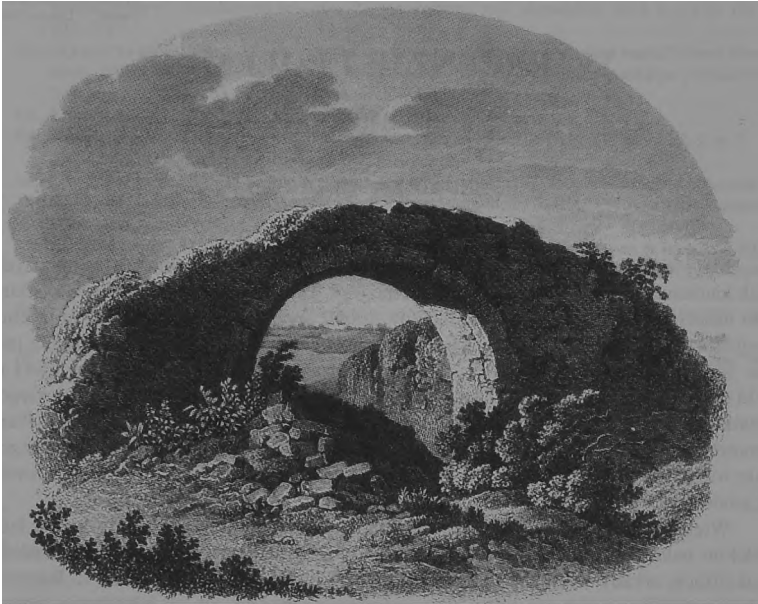
LEDNICKA ARKADA

Mało jest elementów architektury tak popularnych, a jednocześnie tak tajemniczych jak kamienna arkada z Ostrowa Lednickiego (ryc. 1). Do literatury, a przede wszystkim do naszej świadomości trafiła dzięki Edwardowi hrabiemu Raczyńskiemu. Jej rycina pojawiła się w 51 numerze *Przyjaciela Ludu* z 17 czerwca 1843 r, a szerzej znana jest ze *Wspomnień Wielkopolski* których tom 1 ukazał się w 1842 r, a tom 2 w 1843 r. Od tamtej pory często pojawiała się w publikacjach dotyczących Ostrowa Lednickiego, stała się elementem popularyzującym lednickie ruiny, a z czasem także Muzemu Pierwszych Piastów na Lednicy. Nigdy nie była obiektem zainteresowania naukowego, ale wciąż jest tematem żywych dyskusji toczących się zwłaszcza na samym Ostrowie Lednickim.

Większość autorów zajmujących się architekturą Lednicy łączy rycinę arkady z lednickim palatium. Jednak w publikowanych dotąd rekonstrukcjach trudno by znaleźć lokalizację arkady w obrębie murów palatium. Co ciekawe ani nikt przed E. Raczyńskim, ani nikt po nim nie tylko nie wspomina o arkadzie, ale jej lokalizacja (nawet hipotetyczna) nie pojawia się na żadnym z planów. Powszechnie uważa się, iż arkada uległa zniszczeniu podczas prac prowadzonych w ruinach z ramienia landrata gnieźnieńskiego przez Gadowa (J. Fogel 1991, s. 13). A z dotychczasowych publikacji można wysnuć wniosek iż zniszczona została w latach pomiędzy 1843 a 1845 r. Tak więc jedynym, który widział kamienną arkadę na Lednicy był Edward Raczyński.

Rycina arkady ukazuje się w 1843 r. W tym też roku Edward Raczyński prowadził badania wykopaliskowe na Górze Lecha w Gnieźnie (J. Fogel 1991, przyp. 13) i mógł oglądać ruiny na Ostrowie Lednickim. Jednak czy sam wykonał rycinę arkady? Raczej wątpliwe, choć nie wykluczone. W pierwszym tomie *Wspomnień Wielkopolski* (1842) zamieszczona jest dedykacja i podziękowania skierowane do Konstancyi Hrabiny Potockiej. Dzięki nim dowiadujemy się, iż Konstancja Potocka była inspiratorką powstania dzieła. A jako osoba wysoce uzdolniona w sztukach wyzwolonych sama wykonała szereg rycin tam zamieszczonych. Wspomniana dedykacja datowana jest — 13 stycznia 1817 r. Można więc przypuszczać że E. Raczyński znał prędej ryciny, które znacznie później ukazały się drukiem. W publikacjach XIX-wiecznych nie znajdujemy autora ryciny arkady. W wydanym niedawno wyborze rycin ze *Wspomnień* (1991) towarzyszy jej informacja, iż „Ruiny palatium na Lednicy” to staloryt o wymiarach 18,2 × 25,5 cm, sygnowany — G. Döbler sc.

Podobna informacja, uzupełniona o informację, iż autorką ryciny jest Konstancja hrabina Potocka (lub hr. Raczyńska), towarzyszy też innym rycinom. Niektóre z rycin są także sygnowane przez J(ohann) Passini sc. Mamy więc do czynienia niejako z kil-

Ryc. 1. Lednicka arkada (rycina wg E. Raczyńskiego 1843)
 Abb. 1. Arkade von Lednica (Abbildung nach E. Raczyński 1843)

koma rodzajami podpisów. Z jednych (jak w przypadku interesującej nas arkady) dowiadujemy się, iż domniemanym autorem może być Georg Döbler, z innych sygnowanych G. Döbler lub J. Passini wiemy, iż rysowany był przez Konstancję Potocką (Raczyńską).

Można się zastanowić czy Döbler i Passini byli rzeczywistymi autorami ilustracji, czy tylko przygotowali płyty stalorytnicze według otrzymanych rycin. A ich autorką byłaby Konstancja Potocka żona Edwarda hrabiego Raczyńskiego. Same ryciny mogły powstać na długo przed wydaniem *Wspomnień*. Dzięki *Wspomnieniom Wielkopolski* mielibyśmy niezwykle zbiór rysunków wykonanych przez uzdolnioną Konstancję Potocką. Fakt jej wspaniałego talentu był skrzętnie ukrywany, a do naszych czasów nie zachowała się kolekcja prac Konstancji.

Jednak czy arkada stała na Lednicy, czy była elementem lednickiego palatium? Moim zdaniem nie. Wydaje się, że romantyczna wizja malowniczych ruin „starożytnej budowli” powstała na długo przed wydaniem *Wspomnień*. A do zbioru została włączona, gdyż jej autorką była Konstancja — wielka miłośca, a w końcu żona Edwarda Raczyńskiego. Sam autor mógł oglądać (lub jedynie słyszeć) ruiny na Ostrowie Lednickim podczas pobytu w 1843 r. w Gnieźnie. I omawiana rycina według niego do-

skonałe pasowała do nastroju panującego na wyspie. Jednak w rzeczywistości nigdy w takiej postaci na wyspie nie stała. Przemawia za tym brak jakiegokolwiek wzmianki (poza E. Raczyńskim) u innych autorów którzy byli na wyspie.

Brak arkady na planie ks. Brodziszewskiego (SL 2, s. 361 – 366), nie próbują jej lokalizować ani K. Szulc (1863), ani M. Sokołowski (1876), ani A. Węsierski — największy opiekun Lednicy w XIX wieku (J. Fogel 1991).

Jak już wyżej wspomniałem współczesne rekonstrukcje również nie zawierają lokalizacji arkady w obrębie lednickiego palatium (np. W. Dalbor 1959; K. Józefowiczówna 1969; J. Łomnicki 1977; A. Grygorowicz 1985). Dla naszych rozważań niezwykle ważną jest rekonstrukcja A. Tomaszewskiego (1974). W XIX wieku ruiny przysypane były ziemią i gruzem. Partia przyziemia (obecnie doskonale czytelna) nie była widoczna. Tak więc arkada musiała by funkcjonować na wyższej kondygnacji. Mogła by łączyć się z emporą sytuowaną przez A. Tomaszewskiego obrębie lednickich ruin. Jednak i on nie umieszcza arkady w swej rekonstrukcji. Również w najnowszej publikacji dotyczącej lednickiej architektury (K. Żurowska 1993) autorzy nie znajdują miejsca dla arkady w kompleksie pałacowym. Argumentem przemawiającym za jej eliminacją jest dla wspomnianych autorów brak informacji o jej lokalizacji przez A. Węsierskiego. Jednak nie chcąc z niej zrezygnować do końca, widzą ją jako element bramy.

Na terenie Słowiańszczyzny trudno znaleźć podobną kamienną bramę. A posługując się argumentacją samych autorów tej nowej koncepcji — skoro A. Węsierski nie zaznaczył śladów po arkadzie w ruinach palatium, gdyż jej tam nie było, nie zaznaczył jej również w bramie z tych samych powodów.

Z nieukrywaniem żalem, w świetle obecnych źródeł, trzeba zrezygnować z lokalizacji arkady w obrębie lednickiego kompleksu architektonicznego. Należy się pogodzić z faktem, iż mamy do czynienia z romantyczną wizją wspaniałej artystki. Tracimy jeden z lednickich zabytków, ale dzięki *Wspomnieniom* uratowała się wspaniała kolekcja, twórczynią której była Konstancja hrabina Potocka. Znika z Lednicy zabytek. Jednak pozostaje wspaniała legenda. Legenda okraszona dodatkowo ludźmi którzy starali się o zarejestrowanie jak największej ilości zabytków. krajobrazu i przekazanie atmosfery swoich czasów.

Jacek Wrześniński

LITERATURA

- Dalbor W. 1959, Dwór książęcy z X w. na Ostrowie Lednickim, SIAN 6, s. 172 – 288.
- Fogel J. 1991, Pompeja Polska. Z dziejów archeologii wielkopolskiej XIX wieku: działalność Albina hr. Węsierskiego i Zbigniewa hr. Węsierskiego-Kwileckiego, Poznań.
- Grygorowicz A. 1985, Nowy wariant rekonstrukcji rotundy na Ostrowie Lednickim na tle wczesnopiastowskiej aglomeracji stołecznej, IV Konferencja Naukowa Wydziału Budownictwa Lądowego Politechniki Poznańskiej, Prace Instytutu Architektury i Planowania Przestrzennego, Poznań.
- Józefowiczówna K. 1969, Sztuka w okresie wczesnoromańskim, [w:] Dzieje Wielkopolski, t. 1. Do roku 1793, red. J. Topolski, Poznań.
- Łomnicki J. 1977, Polański rezerwat historyczno-krajobrazowy. Ostrów Lednicki. Pomnik Historii Kultury Narodu Polskiego, Poznań.

- R a c z y ń s k i E. 1842, *Wspomnienia Wielkopolski*, t. 1, Poznań.
— 1843, *Wspomnienia Wielkopolski*, t. 2, Poznań.
— 1843, *Wyspa na Jeziorze pod Lenną Górą, Przyjaciel Ludu* 51, R. 9, t. 2, (17 czerwca 1843), s. 403 – 405.
— 1991, *Wspomnienia Wielkopolski. Wybór rycin.* (wstęp A. Karłowska-Kamzowa), Poznań.
- S o k o ł o w s k i M. 1876, *Ruiny na Ostrowie Jeziora Lednicy. Studium nad budownictwem w przedchrześcijańskich i pierwszych chrześcijańskich wiekach w Polsce. Na podstawie badań wspólnie na miejscu odbytych z Prof. Władysławem Łuszczkiewiczem*, Kraków.
Studia Lednickie 2, 1991.
- S z u l c K. 1863, *Budowle i usypiska Słowian pogańskich, ich rodzaje i znaczenie*, RTPNP 2, s. 399 – 402.
- T o m a s z e w s k i A. 1974, *Romańskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgier.*
Studia z historii sztuki, t. 19, Wrocław, Kraków, Gdańsk.
- Ż u r o w s k a K. 1993, (red.) *U progu chrześcijaństwa w Polsce. Ostrów Lednicki*, Kraków.